

RÁCZ JÁNOS

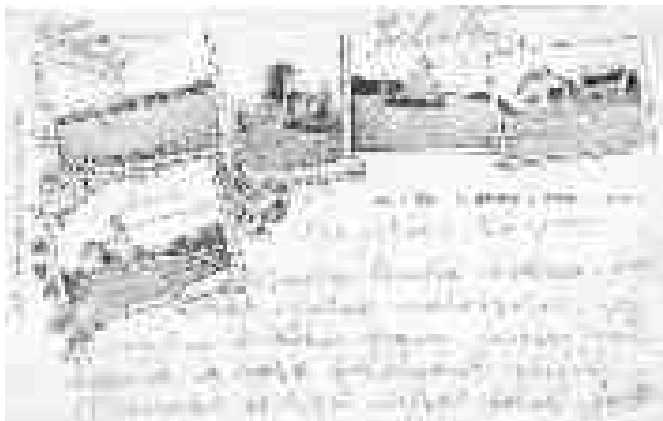
SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI VIII. NEM KÖZVETLENÜL SZOMSZÉDOS KÖZELI TELEPÜLÉSEK

A helyneves sorozatunknak ezzel a folytatásával már a Balatonfüreddel nem közvetlenül szomszédos, de közeli települések neveit és mikrotoponimáit kezdjük sorra venni. Összeállításunk történeti és élő nyelvi adatokat is tartalmaz. Korabeli oklevelek megőrizték a régi települések neveit, valamint az egykori határrészek, dülők egy részének magyar neveit is, a történeti névanyaghoz az adatokat ezekből, okmánytárakból, régi térképekből, a halásztopográfiaiából, folyóiratokból, néprajzi gyűjtésekből és helytörténeti munkákból vettük. A dolgozatban szereplő helynevek döntő többsége külterületi névanyaghoz tartozik.

ALSÓÖRS

Alsóörs a Somlyó-hegy lábánál fekvő Árpád-kori település. A középkorban királynéi birtok volt a terület. Eleinte inkább Örs néven azonosították, az *Örs* helynév első említése Fila veszprémi kanonok 1131 körüli oklevelében maradt fenn: *Vrsu* (FNESz. 50). Ezután 1269: *Vrs* (ÉP.), 1350-ben *Eörs* (Lo. 47). Már a XIII. századtól két településről írtak: „alsó” (inferior) és „felső” (superior) Örsről, 1279: *Vrs inferior* (FNESz. 50), 1290: *Alors* (Cs. III: 89), 1299: *inferiorem* villam *Vrs*, 1316: *Olwrs* (Vk.m.lt.), 1327: *Alors* (uo.), illetve nagyon találóan *Zalavég-Örsnek* is írták (1566: „*Zalaweg Ewrs aliter Also Ewrs*” [ZO. I: 116., 136., 169]), mivel valóban Zala vármegye legszélső végén helyezkedett el. 1617: *Felső* és *Alsó Örs* (ÉP.), 1629: *Alsó Eörs* (GazdtörtSzeml. XI.), 1681 és 1756: *Alsó- és Fölsőeörs* (Cs. 89), 1783: *Alsó-Örs* (JO.), 1852: *Alsó Örs* (DAL.), 1858: *Alsó Eörs* [DLo.], 1907: *Alsó-Örs* (Bé.).

Az *Örs* elnevezés személy-, illetve nemzetségnévből származik. Az Árpád-korban igen gyakori személynév az *Ürs*, az *Ir*: *Ür* szn. becéző alakja volt, illetve a török *är*, *er*, *ir* ’férfi, hős’ (MNY. 24: 170) szóval függ össze. Az *Örs* helynév legrégebb alakjai: *Ürsü*, *Ürs*, majd *Örs* (uo. 22). A megkülönböztető szerepű *Alsó-* előtag *Felsőörs* előtagjával van korrelációban.

Felső- és Alsóörs között a kora Árpád-korban egy harmadik település is volt, *Középsok* (Ra. 1996: 35; történeti említése 1852: *Közép-Sok* [C.], 1865: *Középsok* [FkH.], 1857: ua. [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1858: *Középsők* [K1], 1922: *Középsok* [K2], néprajzi gyűjtésben 1902: ua. [J.]). Nevében a *sok* utótagnak ’sokadalom, falu’ a jelentése. Már a XIII. század előtt elhagyták, de neve dülönévben és egy forrás nevében fennmaradt Alsóörs északi határában, a *Középsoki-dülő* (1857: *Középsoki-rétek* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) sík szántó, rét. Itt eredt a *Középsoki-forrás*, melynek volt *Középkút* vagy *Középsoki kút* (1843: ua. [VEML ANKI. II. 32], 1852: *Középsok Brunnen* [DAL.]) neve is. A forrás vize a Séd patakot táplálta.

Az alsóörsi mikrotoponimák között igen sok tekintélyes korú név őrződött meg. Korabeli oklevelek megőrizték az egykori határrészek, dülők akkori magyar neveit, olvasható bennük, hogy a jelölt terület melyik határrészben található. Azt azonban már általában nem tüntették fel, hogy az illető határrész melyik faluhoz tartozott. Márpedig az Alsó- és Felsőörsön élt gazdáknak a szomszédos falvakban is lehettek birtokai, ezért egy-egy határrész neve több helyen is előfordul. A *Málaszó* 1405-ben szőlőt jelöl, amely a *Malazo* nevű helyen feküdt (ZSO 11/1. 476: 3919), 1454: *Malazo hegy* (Ho. 575), 1474, 1478: ua. (Ra. 1996: 50), 1506: ua. (VEML Mohács előtti okl. Tsz.: 23). A szőlőnek kedvező déli lankás oldal volt, neve a *mál* köznévi utótag ’napos, védett domboldal’, és az *aszó*, azaz ’száraz domboldal’ szavak összetételével keletkezett. A *Málaszó* hegyen volt a *Hidegkúti György hagyománya* (1478: „*Malazo hegyen lévő Hydegkúthygyerghhagyomana*” [Ra. 1996: 50]) nevű birtokrész. A *Somos-* vagy *Berkenye-mál* (1347: *Berkenyemal* [Bedy 46], 1486: *Berkenyemál*

[Ho. II: 582], 1513: *Somos sive Berkenyemal* [Vk.m.lt. Alsóörs 31]) határrész mindkét nevében erdei gyümölcs az előtag, alapjuk az, hogy ezen a részen sok som és berkenye terem. A *som* 'Cornus mas' kora tavasszal sárgán virágzó cserje, termése kedvelt gyümölcse volt az erdei népeknek. Neve a XI. századi oklevelekben már megtalálható, ótörök eredetű szavunk. A *berkenye* pedig apró almához vagy vadkörtehez hasonló, kásás húsu, fanyar ízű gyümölcsöt termő fa 'Sorbus'. A szláv eredetű *berkenye* szaknyelvi és széles elterjedtségű nyelvjárási szavunk már igen régtől, 1055-től adatható a magyar írásbeliségben (TA.).

A mára beépült *Felső-mál-dűlő*, *Föső-mál-dűlő*, *Fél-mál* (1852: *Fölső mál* [C.], 1858: *Felső mál* [DAIs.], 1902: *Felsőmál* [J.], 1922: *Felső Mál* [K2], 1973: *Felsőmálidűlő* [Hnt.]) lejtős kert volt, a *Középső-mál*, *Közép-mál* (1852: *Középső kutföli* [C.], 1858: *Középső mál* [Wa.], 1902: *Középmál* [J.], 1922: ua. [K2], 1973: *Középmálidűlő* [Hnt.]) is domboldali kert volt, valamint az *Ásó-mál* (1852: C., 1858: K1, 1902: J., 1922: K2) is kertes gyümölcsös volt. A *Göje-mál* (1843: *gölyemáli dűlő*, az eklézsia *gölyemáli földjei* [VEML ANKI. II. 32; 1852: *Gójemál* [DAI.], 1858: *Gójemali dűllő* [DAIs.], 1902: J. 1922: K2, 1973: *Gölyemáli-dűllő* [Hnt.]) beépült, egykor lejtős szántó volt. Személynévvel alkotott helynév, egy Őrs faluban az 1315-ig birtokos *Gelyanus*, azaz 'Gölye' nevű nemes nevéből való; 1272-ben V. István király aludvarbírója ítélkezett közte és a veszprémi püspök közötti birtokperben (Vk.m.lt. Alsóörs 9). Az összetételekben szereplő *-mál* utótag számos helynév köznévi eleme másutt is.

Régvolt, mára elfelejtett helynevek is szép számmal adathatók Alsóörsön. Ilyen az *Akol* (1317: *Okol* [Ra. 1996: 51]), a *Füzesmegye*, *Füzesmesgye* (1338 : *Fyuzesmege* [uo.]), a *Kígyólyuk* (1279: *Kygolyuk* [uo.]), az ott gyakori kőrisfák-

ról elnevezett *Kőrösbél* (1338: *Kuruspel* [uo.]), vagy a *Sökkörtvély* (1317: *Sukkureuel* [VEML. Mórocza cs. iratai, 1534: 16]), illetve a *Sárkörtvély* (1534: *Sarkewrthel* [uo.]). Ez utóbbi színneves összetétel, a *sárkörtvély* [sárkörte] előtagja a 'sárga' jelentésű régi *sár* melléknév. (Növénynevekben egyébként gyakori; vö. sárkerp, sárfűz, sártök, sárvirág.) A középkori eredetű dűlőnevek közül a *Merse-dűlő* (1843: *mersei kertek* [VEML ANKI. II: 32], 1858: *Merse* [Wa.]) nevében az 1272-ig itt birtokos Merse ispán emléke őrződik meg; vö. Vk.m.lt. Alsóörs 5 és Wa. 58.

A ma is közsímet *telek* főnévvel keletkezett a *Telek* (1340: ua. [FöÉ.], 1486: in loco *Thelek* [Ra. 1997: 142], 1363: *Kuzeptelek* [uo.: 144], 1790: *Alsótelek* [FöÉ.], *Felső-telek*, *Föső-telek* [uo.], 1865: ua. [FkH.]) helynév. És ugyancsak ezzel a főnévvel jött létre a *Telekfő*, *Telekfé* (1317: *Telekfeu* [Ra. 1996: 51], 1858: *Telekfő*, *Kistelek* [Wa.], *Kis telék* [DAIs.], 1902: *Telekfő* [J.], 1922: ua. [K2], 1973: *Telekfőidűlő* [Hnt.]), továbbá a *Telekszőlő* (1506: *Thelekzelew in monte Malazo* [Malazo hegyen lévő Telekszőlő: VEML. Mohács előtti okl. Tsz.: 23], 1902: *Telekfői-szőlő*, *Telektetői szőlő* [J.]), valamint az *Újtelek* (1279: *Vyteleck* [Ra. 1996: 51]) helynév. Az utóbbi valószínűleg a *Nagy-réttel* vagy *Öreg-réttel* (1858: *Öreg réti dűllő* [DAIs.]) azonos, mindkettő a Balaton mellett feküdt. Itt volt a *Nagyszék* (1317: *Nogzeek* [VEML. Mórocza cs. iratai, 1534: 16]) nevű kaszáló. A *Kövestető* (1485: *Kewesthethew* [Vk.m.lt. Alsóörs 29]) név jelzője a határrész talajára utal. A *Szőlőfő* (1279: *Zeuleufey*, 1317: *Sceuleufey*, 1517: *Zelefew* [Ra. 1996: 51]) szintén igen régi helynév. Akárcsak a *Kermencs*, 1404-ben a káptalan alsóörsi birtokán említenek egy *Kermench* nevű helyen szőlőt (Vk.m.lt. Alsóörs 20; 1410: *Kernench*, *Kermech* [Ra. 1996: 51], 1643: *Kemechehegy* [Li. 1997: 177], 1842: *Kermencs* [VEML II. 32], 1852: *Körmécs* [C.], 1858: *Kermenes* [DAIs.], *Kermecs* [Wa.], 1902: *Kermencs* [J.], 1922: ua. [K2], 1973: *Kermencsidűlő* [Hnt.]) lejtős szőlő volt, mára beépült, a Balatonnál jelölték meg, ahol a *Kermencs-rét* is található.

Az 1858. évi kataszteri és az 1863. évi telekkönyvi térképen Alsóörs kútjai között szerepel a *Merse-kút* (korábban 1843: *mersei kút* [VEML ANKI. II. 32]) vagy *Merse-forrás*, amely a falutól délre fekvő *Merse-dűlő* északi részén volt, kissé savanyúvízes forrás, kiépített vízvezető hellyel. A régi *Baboskút* (1439 u.: *Babuskutha* [Ra. 1996: 65], 1470: *Baboskutha*, *Babuskutha* [uo.: 51]) nem sze-

reper a XIX. századi térképeken, az 1858. évi kataszteri és az 1863. évi telekkönyvi térképen Alsó-örs kútjai között megtalálható viszont a *Mersekúton* kívül a *Felső forrás* vagy *Felső vályú* a falu keleti szélén. 1843-ban a kőfaragónak 25 forintot fizettek egy vályú kifaragásáért, az itató vályút a Felső forráshoz készíthették. Északra, az erdőbe és a kőbányába vezető út mentén volt a *falú végi kút* vagy *Kő-kút*, más néven *Mosó-kút* [1383: „in puteo Mosoukuth vocato” [Ve.] a falu északkeleti sarkánál, a Felső-máli út kiindulási helye fölött. A közbirtokossági kocsmánál volt még kút, a bő és jó vizű *Vida-kút* a Fő útnak a faluból kivezető, északnak forduló szakaszán állt, Vida Gyuláék háza előtt.

A híres műemlék, a *Török-ház* vagy *Török adószedő háza* gótikus épület, az udvarház egyediségét szűk ablakai, öreg szemöldökgyámos faragott vöröskő keretes ajtaja adják. A néphagyomány szerint a török időkben itt lakott a község török adószedője. Valójában az épület a nevét a tetősíkjából kiinduló, mind a négy égtáj felé áttört kéményeleméről kapta, melyet turbánszerű gömbdísszel koronázta meg készítője. Később *Csepregi-ház*, *Csepregi-domb* a hely neve, mert az épület és környéke a névadó kismemesi családé volt. A kőkerekes ajtó fölött GP monogram és 1880-as évszám látható, a XV. század óta Alsóörsön honos család leszármazottja, Guáth Péter ekkor alakíttatta át a házat. Az adatközlők szerint pincéjéből föld alatti folyosó vezet a *Hadnagyházhoz* (VeMFN. 60). 1570-ben minden valószínűség szerint egy magyar-török ütközet helyszíne volt a környék, Bornemissza János pápai várkapitány feltehetőleg a *suhatagi dűlőben* (1843: *Suatag* [VEML ANKI. II: 32], 1852: *Suatag* [DAI.], 1858: *Suhatagi alsó dűlő* [Wa. 57], *Suatagi felső dűllő* [DAIs.], 1902: *Suatagi dűllő vonyó* [J.], 1922: *Suhatagi felső dűllő* [K2]) ütközött meg a túlerőben lévő török sereggel. Jankó János szerint „olyan rossz föld, hogy ha meg nem ázik, összeforr, nem lehet megszántani” (J.). A rajta növő hitvány cserjékről (*suhatag* ‘csiatag’ [MTsz.]) kapta a nevét. Később szántó, rét volt, majd lejtős szőlő, a rendszerváltás előtt a tsz tulajdonában volt.

Közvetlenül a település fölé magasodó *Somlyó-hegy* (*Somló-hegy*, *Somjó*, *Somjó-hégy*, régi oklelekben 1279: *Kyssumlyod* [Ra. 1996: 51], 1650: *Somlio* [uo. 52], 1843: *Somlyó allya* [VEML ANKI. II: 32], 1852: *Somló alatti* [C.], 1858: *Somló* [Wa. 57], 1902: *Somlyóhegy* [J.], 1922: *Somlyó* [K2]) mára részben már beépült. A református

templomtól keleti irányba egy lépcsőn felsétálva, a temető fölött áll a korábbi, fából készült kilátónál kétszer magasabb *Somlyó-hegyi kilátó*, amelynek régi, elkorhadt építményét 2015-ben az alapoktól építették újjá. Az átadása után Alsóörs koronájaként emlegették. Alsóörs közigazgatási területén emelkedik még a *Csere-hegyi kilátó* is, amely a Balaton vidékének első, kőből épült kilátója volt. A *Csere-hegyen* épült egykori *Horthy Miklós kilátó* 1935-ben avatták, permi vörös kőből készült. A mívés kőtorony egykor hét méter magasán nyúlt a fák fölé, napjainkban öt méterrel magasabb lett, a jobb kilátás kedvéért új, fából ácsolt emeletet építettek rá. Sokáig *Szabadság-kilátó*ként ismerték, az önkormányzat döntése alapján ma a *Csere-hegyi kilátó* nevet kapta. A hegy lejtője a *Cser-oldal* (1843: *Cseroldal* [VEML ANKI. II: 32], 1852: *Cseroldal* [DAI.], 1858: ua. [DAIs.], 1902: *Cserelak* és *oldal* [J.], 1922: *Cser-oldal* [K2]) domboldali erdő, akárcsak a hegy, az uralkodó fafajról, a *csertőlgyről* kapta a nevét.

Alsóörsön is keresztülfolyik egy *Séd*, *Séd-patak* vagy *Séd-folyás* (1922: *Sédpatak* [K2]), a patak felett épült a *Séd-híd*, *Sédi-híd*. A délebbi részen, a völgyben terülnek el a *Hídon alul* harárrészi kertek, az *Alsó-Séd-mellék*, *Ásó-Séd-mejjék*, *Ásó-Sédre dűllő* (1843: *Séd melléki alsó dűllő* [VEML ANKI. II: 32], 1852: *Alsó sed* [DAI.], 1858: *Alsó sédre dűllő* [DAIs.], 1922: *Alsó Sédredűllő* [K2]) lejtős szántó, északra pedig a *Felső-Séd-mellék*, *Felső-Séd-mejjék*, *Felső-Sédre dűllő* (1843: *Séd melléki felső dűllő* [VEML ANKI. II: 32], 1852: C., 1858: *Felső sédre dűllő* [DAIs.], 1922: *Felső-Sédre dűllő* [K2]) sík szántó. Kizárólag XIX. századi térképeken szereplő dűllőnevek is előfordulnak, ezeket sem előtte, sem később nem lehet adatolni. Ilyen a *Szöllők melletti rétek* (1858: *Szöllők melletti rétek* [DAIs.]), az *Országúti dűllő* (1858: *Ország uti dűllő* [uo.]), az *Aranyhomok* (1858: Wa. 57) határrész, valamint a személynévvel keletkezett *Hetesy-irtások* (1843: VEML ANKI. II: 32] és a *Bagi-föld* (1843: uo.). Ezeket egykori tulajdonosaikról nevezték el. Egy 1852-ben rajzolt német nyelvű térképen (DAI.) a következő helynevek olvashatók: *Kapitl Wald*, *Köesi teich*, azaz ‘Kövesi tavacska’, *Ortsried*, vagyis ‘Községi belterület’, és *Alsó Örser Wald* [DAI.], azaz ‘Alsóörsi-erdő’, valamint *Compossessorat Wald*, vagyis ‘Közbirtokossági-erdő’.

A *Kis-dűllő* (1858: *Kis dűllő* [DAIs.], 1922: *Kis-dűllő* [K2]) sík szántó mérete, kiterjedése alapján kapta a nevét. A *Horog*, *Horgas*, *Horgosi-dűllő*

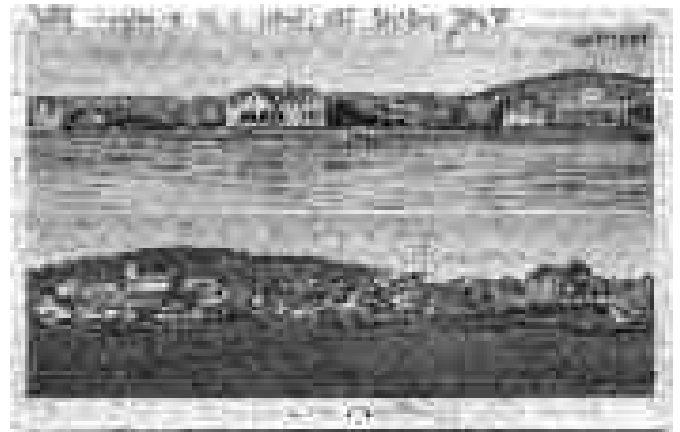
(1772: *Horgas-föld dűlő* [Li. 1997: 283], 1843: *Horgas-dűlő* [VEML ANKI. II. 32], 1852: *Horgas* [DAI.], 1858: ua. [K1], 1902: *Horgos* [J.], 1922: *Horgasi dűlő*, *Haragosi dűlő* [K2]) lejtős szántó, nevének 'sarkos, görbe földek' a jelentése. Az erdős *Kút-hegy* (1852: *Kuthegy* [C.], 1902: *Kúthegy-oldal* [J.]) alatti *Kút-völgy* a vízmű építésekor felszámolt *Mosó-kút* és *Itató-kút* források vizét összegyűjtő völgy.

Az erdős *Égés-tető* (1902: J.) onnan kapta a nevét, hogy a múlt században itt nagy erdőtűz volt. Erdős terület volt a *Szökcsér* (1852: *Szökcsér Wgt* «Wein Garten» [DAI.], 1858: *Szökcsér* [DAIs.], 1902: ua. [J.]), *Szökcsértő* (1439 u.: *Zerchekthew* [Ra. 1996: 65], 1470: ua. [uo.: 51]), később szőlővel ültették be. Az *Aranybánya*, *Bánya* (1852: C., 1858: *Aranybanya* [DAIs.], 1902: *Bányahegy* [J.], 1922: ua. [K2]) hegyoldali szőlő, területén pedig az adatközlők véleménye szerint nagyon jók voltak a szőlők, s erre mondhatták, hogy „aranybánya”. A *Tanító-föld* sík szőlő a református tanító javadalmi földje volt, később a tsz szőleje. A sík *Kis-telek* (1858: K1, 1902: J., 1922: K2) szőlő pedig a református lelkész és tanító javadalmi földje volt, *Pap-föld* néven is hívták a lelkész javadalmi földjét. A *Református templom* a tatárjárás után, az 1260-as évek tájékán épült, eredetileg vaskos keresztboltozatos, torony nélküli kis szentély volt. A későbbi századokban bővítették, nyugati végébe tornyot emeltek, csúcsíves kőkeretes bejáratú kapuját mai helyére tették. Az 1500-as évek elején került a reformátusok kezére.

Az *Erzsébet-kertek* sík szőlő határrészben egykor kis konyhakertek voltak, később a tsz szőlőtáblájának része. Az *Olajkút* az Erzsébet-kertek területén létesített fűtőolaj-árusító telep. A *Nyír-hegyi-tó* lejtős erdő régebben nyílt vizű kisebb tó volt, de kiszáradt. A *Gyermekfürdő* társneve a *Nádaskő-depó*, vízparti rész, a volt cserkész-, majd úttörőtábor fürdőjének a helye. Ma nádas, kövel kirakott part. Az *Itató* vagy *Déllő* (1902: J.), azaz 'delelő' is a Balaton partján van, a régi legeltetési állattartás idejében marhaható hely volt. Ma nádas part. Az *Almádi major*, *Köcsi-tó*, *Urasági sarok* (VeMFN. 60) helyének meghatározása bizonytalan. A *Sós-dűlő*, a *Sós-kút* és a *Sós-rét* (1842: *Sósrét* [VEML ANKI. II. 32]) nevek *sós* jelzőjének helynevekben általában 'sásos rét' a jelentése. Az *Alsó-hegy*, *Ásó-hegy* (1902: *Alsóhegy* [J.]) lejtős erdő, a *Lok* (1261: *Luk* [ÉP.], 1279: *Luch* [Ra. 1996: 51], 1670: *Lok-hegy*, *Loki szőlő* [ÉP.], 1858: *Lok Weingarten* [Lok szőlőskert] [DAI.], *Lok* [DAIs.], 1922: ua. [K2],

1973: *Lókidűlő* [Hnt.]) nevű határrész pedig lejtős szőlő volt, mára beépült.

A nádas és a part között mocsaras, sásos rész húzódik, a *Liliomos* (1902: *Liliomos*, *Liliomos eleje*, *Liliomsarok* [J.]), a régi halásztelep előtt volt a *Liliomos-tanya* (1902: uo.). A valamikor itt virágzó tündérrózsa 'Castalia' és a sárga tavirózsa 'Nuphar' virágairól kapta a nevét. Tovább Kelet felé következtek Jankó János XIX. század végi néprajzi gyűjtésében (J.): *Alsóörs-fürdő*, *Fürdők eleje*, ez volt a fürdőtelep előtti vízrész neve. Majd a *Séd eleje*, *Sédjárás eleje*, *Sédjárás*, mert egy kis patak csörgedezik itt a Balatonba, Alsóörsön folyik keresztül, a vasúti sorompó előtti Séd-patakról nevezték el. A *Három-pincékről* is kapott egy vonyó [hálózó hely] nevet, ez a *Három pincék eleje* (1902: uo.). A névadási szemlélet háttere az volt, hogy a szőlőhegy oldalában három nádtetős pince épült egymás fölött, egy vonalban. Már Jankó említi a *Kasték eleje*, *Zsebők*, *Gunyhó eleje* tanyaneveket. Utóbbi egy hajdani halászkunyhóról nevezték el. A *Laki út* vagy *Köves* (1902: ua.) a *Cserelak* erdő rész nevéből való, ide vezet a Laki út. A halászok vonyóinak neve még a *Bányaalja*, *Itató*, *Csárdaalja*, valamint a *Diósalja* (1902: uo.).

A *Diós*, *Diósi-rész*, *Diós-völgy* lejtős gyümölcsös nevében az -s helynévképző arra utal, hogy főleg diófák nőttek ezen a területen. Ugyanez a képző van a *Gilicés-kertek* helynévben, sík kertés rész volt, ma műveletlen. Onnan kapta a nevét, hogy mindig sok volt ezen a területen az iglicetüske (gilicetövis) nevű gyomnövény. Az *iglice* (1500 k.: *yrlicze* [Casanate Glosszák]) 'Ononis spinosa' lilás virágú, tövises réti törpe cserje, neve szláv jövevényszavunk. A földműves legszívesebben kiirtaná ezt a növényt, mert akadály a szántásnak. Az *Apadás* (1902: *Jobbágyi apadás* [J.]) a nádistól a Balaton-part felé eső rész, gyenge kaszáló. A hely-

név alapja az, hogy régebben, a Balaton vízszintjének szabályozása előtt, télen és tavasszal víz alatt állt, ahonnan nyárra, őszre leapadt a víz, ekkor válik hasznosíthatóvá.

A *Nagy-kő orra*, *Nagy-kő-ór*, *Nakkő-ór* (1852: *Nagy kües* [C.], 1922: *Nagykő orra* [K2]) a szikla alakjáról elnevezett határrész. A *Nemes-erdő* (1858: *Nemesség erdeje* [DAIs.], 1922: ua. [K2]) hegyoldal, az erdős területhez tartozik a *Rókalukak* nevű határrész. A *Küjes-tető* (1902: *Küesdomb* [J.], 1922: ua. [K2]) dombtető, domboldali legelő szőlő volt, ma műveletlen, szintén beépülőben lévő terület. Alsóörsön is volt *Káptalan-erdeje* (1857: *Káptalani-erdő* [FőÉ.], 1858: *Káptalan erdeje* [DAIs.], 1902: ua. [J.]), illetve *Jobbágyok-erdeje* (1852: *Bauern Wald* [DAI.], 1858: *Jobbágyok erdeje* [DAIs.], *Jobbágyerdő* [K1], 1922: *Jobbágyok erdeje* [K2]) hegyoldali erdő. A *Halacs* (*Halacs* 1439 u.: *Halas* [Ra. 1996: 65], 1470: *Halas* [uo.: 51], 1852: *Halács Wgt* «Wein Garten» [DAI.], 1843: *halasi földek* [VEML ANKI. II: 32], 1858: *Halacs* [Wa.], 1902: *Halasi kertek* [J.], 1922: *Halacs* [K2]) erdő, rét, szántó, majd szőlő volt, mára beépült.

Ugyancsak beépült mára a *Tóti irtás* (1852: *Toti irtás* [C.]) és a *Felső-kertek*, *Fősző-kerték*, a *Káposztáskertek* (1843: VEML ANKI. II: 32). A *Gróf-szőlő* domboldali szőlő, egykori birtokosáról nevezték el. A *Tór* (1852: ua. [C.], 1858: *Tóri Földek* [DAIs.], 1902: *Tóri földek és kertek*, *Toralja* vagy *Tóri-gyöpalja* [J.]) nevű határrészt hasonló nevű dűlőről nevezték el, az alsóörsi *Tóri-szőlőhegyről*. A *Gyurica*, *Gyurica-kertek* szépen művelt sík kertek voltak. A *Gál-rét* (1843: *Gaál-rétek*, *Gaál-réti dűlő* [VEML ANKI. II: 32], 1852: *Gálrét* [DAI.], 1858: *Gál reti dűlő* [DAIs.], 1902:

Gálrét [J.], 1922: *Gátréti dűlő* [K2]) sík szántó, a *Szeg-torok* (1852: *Szegtorok* [DAI.], 1858: *Szegtoroki dűlő* [DAIs.], 1922: *Szegtoroki dűlő* [K2]) pedig lejtős szántó. A *Torki* (1279: *Torky* [Ra. 1996: 51]) nevű hely a Szegtoroki-dűlővel azonos, mivel nyugaton a Felsőörsre vezető országút, a nagy út határolta.

A lejtős *Meddőhányó* a volt kőbánya meddőhányója, később szeméttelep. A *Kőbánya*, *Kűbánya* volt bánya, ma már felhagytak a kőfejtéssel benne. Az itteni *Amfiteátrum* nem a római korból származik, helyi vöröskőből és betonból épített, a domborzati adottságok felhasználásával létrehozott amfiteátrum. Nézőtere enyhén félköríves, ami emlékműve a kőbányászat hagyományainak. Szép emlékhely Alsóörsön az *Endrődi Sándor emlékmű*, a költő nyaralójának helyén kialakított parkban áll a vöröskőből faragott emlékoszlop, melynek előlapján látható Endrődi Sándor (1850–1920) bronz arcképe. 2011-ben a költő szobrát is felállították a faluközpontban. Látható *Dr. Miháلكovics Tivadar* (1848 – 1927) *mellszobra* is, aki Endrődi Sándortól később megvásárolta alsóörsi szőlőbirtokát és Vészmadar nevű vitorlását is, melyen korábban Jókaival is gyakran vitorláztak együtt. Miháلكovics megalapította az alsóörsi közbirtokosságot, kiépítette a mai strandfürdő elődjét, és alapítója volt a balatonfüredi Stefánia Yacht Egyletnek. A kikötőben felállított *Baltoni gőzhajózás emlékművén* a horgony és a márványtábla arra emlékeztet, hogy 1846. október 21-én először kötött ki a Kisfaludy gőzhajó Alsóörsön. Az *1956-os emlékmű* a Szabadság téren egy hatalmas permi vöröskő mives kifaragásával készült.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bedy = BEDY VINCE 1934: *A felsőörsi prépostság története*. (A Veszprémi Egyházmegye múltjából 3.), Veszprém.
- Bé. = BÉKEFI REMIG: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban*. Budapest, 1907.
- C. = 1852 k. készült kataszteri térkép vázlata [croquis] (VeMFN.).
- Csd. = *Csopak dűlői az 1863. évi határvázrajzon*. In: Li. 1997: 368.
- DAI. = *Dorf Alsó Örs in Ungarn, 1852*. MOL – Térképtár [S 78 300. téka Alsóörs 001-003].
- DAIs. = *Dorf Alsó Öörs in Ungarn, 1858*. MOL – Térképtár [S 78 300. téka Alsóörs 004-021].
- DLo. = *Dorf Lovas in Ungarn, 1858*. MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 004-020].
- ÉP. = VERESS D. CSABA: *Az évezredes Paloznak. Egy Balaton-melléki falu története a kezdetektől napjainkig*. Veszprém, 1993.
- FNESz. = KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Budapest, 1988.
- FőÉ. = VERESS D. CSABA: *Felsőörs évszázadai. A község története a kezdetektől*. Veszprém, 1992.
- Hnt. = *A Magyar Népköztársaság helységnévtára*. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest, 1973.

- Ho. = HOLUB JÓZSEF: Zala megye története a középkorban II. *Zala megye községeinek története I – IV.* kézirat, 1929.
- J. = JANKÓ JÁNOS: *A Balaton-melléki lakosság néprajza.* Budapest, 1902.
- JO. = *Josephinische Aufnahme.* A Magyar Királyság első katonai felmérése (1782–1785). Arcanum.
- K1 = *1858-ban készült színes kataszteri térkép* (VeMFN.).
- K2 = *1922-ben készült kataszteri térkép* (VeMFN.).
- Li. = LICHTNECKERT ANDRÁS 1997 (szerk.) = *Csopak története.* (VeML kiadványai 12.) Veszprém.
- Lo. = HUDI JÓZSEF: *Lovas község története. Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene.* Veszprém, 2001.
- MNy. = *Magyar Nyelv.* Budapest, 1905–.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar tájszótár.* Budapest, 1893–1901.
- Ra. = RAINER PÁL 1996: *Középkor.* Lichtneckert András (szerk.): *Alsóörs története.* Veszprém.
- Ra. = RAINER PÁL 1997: *Csopak, Kövesd és Nosztre a középkorban.* Lichtneckert András (szerk.): *Csopak története.* Veszprém.
- TA. = Tihanyi apátság alapítólevele. 1055. *Pannonhalmi Bencés Főapátság, Főapátsági Levéltár [Tihany fasc. I. n. 1.].*
- VeMFN. = BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC – VARGA MÁRIA (szerk.): *Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás.* MNyTK. 194. sz. Budapest, 2000.
- Vk.m.lt. = VeML, *Veszprémi káptalan magánlevéltára.* Veszprém.
- VeML = *Veszprém Megyei Levéltár.* Veszprém.
- VeML ANKI. = *VeML, Az Alsóörsi Nemesi Közbirtokosság iratai.* Veszprém.
- Wa. = WALLNER ERNŐ 1968 = *Alsóörs településképe.* VMMK [Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei] 7: 55–85.
- ZO. = NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ – NAGY GYULA (szerk.): *Zala vármegye története. Oklevéltár. I–II.* Budapest, 1886–1890.
- ZSO. = *Zsigmond-kori oklevéltár.* Összeáll.: Mályusz Elemér, Borsa Iván. Budapest, 1951–1993

Az illusztrációkon felhasznált képeslapok a Városi Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonában vannak.